

Els pobles iugoslaus¹

Enric Lluch i Martín

*Departament de Geografia
Universitat Autònoma de Barcelona*

És un gust ser en aquesta taula al costat del president de la Societat Catalana de Geografia, en Vicenç Biete, perquè realment sense totes aquestes coses dites amb tant d'afecte i estimació que acabaries creient-te qui sap què. Però no meu: no ens creiem qui sap què i procurarem avui no desmerèixer, perquè després d'aquests elogis i d'aquesta relació de feina feta és molt fàcil quedar curt.

Voldria assenyalar que tot el que deia el president Biete que jo havia fet, era sempre acompanyat; és a dir, aquest Lluch que deia que feia coses, de fet, les feia amb molta gent, de manera que en la *Geografia de la Sociedad Humana*, doncs, hi ha en Lluch i 30 o 40 autors més; i a l'Enciclopèdia Catalana ja sabeu quanta gent... prop d'un miler de persones hi ha treballat. De manera que d'alguna manera tot el que ha dit és exacte, però tenint en compte aquesta petita perspectiva: sempre molt ben acompanyat.

El mateix president Biete i el meu company de Bellaterra i persona actualment de la Junta de la Societat Catalana de Geografia, professor Enric Mendizàbal, són, penso, els culpables que jo ara em trobi aquí parlant-vos. Em vaig defensar, vaig proposar en Francesc Veiga, autor d'un llibre que ara mateix comentarem, vaig proposar una persona que havia estat en un recorregut amb un equip de polítics per les mateixes terres de l'antiga Iugoslàvia,² però van

1. La conferència va ser impartida el 9 de juny de 1994. Xavier Arnau va fer-ne la transcripció poc temps després, però Enric Lluch no va mostrar gaire interès a publicar-ne el text, que va quedar als arxius de la SCG. Quan en el Secretariat de Redacció de *Treballs de la Societat Catalana de Geografia* es va parlar de fer un número en recordança d'Enric Lluch i Martín, es va creure convenient de publicar el text. Enric Mendizàbal n'ha fet l'edició i és l'autor de les notes a peu de pàgina.

2. La persona a qui feia referència Enric Lluch era el seu germà Ernest Lluch (1937-2000), economista i polític. Va ser professor a la Universitat de València i a la de Barcelona, així com també va dirigir la Universidad Internacional Menéndez Pelayo. Va ser diputat al Parlament espanyol pel PSC-PSOE i ministre de sanitat entre 1982 i 1986.

demanar-me que jo fes les meves pròpies consideracions sobre aquest tema i, naturalment, no m'hi vaig poder negar. No penso pas, doncs, que jo sigui la persona més adequada per parlar aquí aquest vespre, però faré, diguem-ne, allò que bonament interpreti que se m'ha demanat.

He preparat un dossier,³ i si algú li manca n'hi ha encara alguna còpia, algun exemplar damunt la tauleta de l'entrada, que ja veieu que té com una mena de fil conductor que és l'obra d'un geògraf serbi: Jovan Cvijić, que certament és un dels pares del mapa de la Iugoslàvia de 1919 –i potser d'alguna cosa més.

En general, a diferència d'altres científics socials com de manera preminent ha succeït amb els economistes, els geògrafs potser han estat poc en contacte amb la vida civil, en els quefers de la història. Però això no seria veritat en el cas dels Balcans i els països danubians: des d'un Pál Teleki,⁴ primer ministre d'Hongria, fins el mateix Cvijić, com tants d'altres, tant d'Hongria i Romania. Són geògrafs molt implicats en la vida civil de la pàtria respectiva.

En el cas concret de la geografia política, en el tombant del segle XIX i entrant en el segle XX, els geògrafs –com ara Ratzel o Mackinder– s'ocupaven d'una geografia política a una escala mundial: allò del cor de la Terra, de la primera perifèria, la segona perifèria. En canvi, en el cas del nostre geògraf serbi Cvijić, el seu treball era un treball fet a peu, sense mapes, perquè no n'hi havia per les terres de l'Imperi Austríac que li eren hostils, ni per les terres de l'Imperi Turc que també li eren hostils, amb unes comunicacions molt precàries, amb una gran certesa en el contacte amb la gent. Eren uns treballs d'estiu, un mes cada estiu caminant i recorrent totes les terres balcàniques. Es considera que va recórrer, en 20-25 anys de vida activa sobre el terreny, mig milió de quilòmetres quadrats, és a dir, una cosa com la península Ibèrica sencera.

Aquesta geografia que Cvijić feia tenia una primera motivació en la geografia física, tant la glaciologia com també la morfologia càrstica. Tot allò que sabem de la dolina, de la daya, de la mateixa paraula carst i de l'adjectiu càrstic, són termes de llengües eslaves del sud que va posar en circulació justament el mateix Cvijić a l'hora que ho estudiava.

Aquest geògraf físic, aquest glaciòleg, aquest geomorfòleg càrstic, ens ha cobert durant molt de temps l'altre Cvijić, de tal manera que jo personalment, que havia rebut lliçons de morfologia càrstica de professors competents a la

A principis de 1994, Ernest Lluch va presidir una comissió parlamentària espanyola que va viatjar a Iugoslàvia. Ernest Lluch va publicar un article titulat "Mis yugoslavias" a *La Vanguardia* el 27 de gener de 1994 on reflexionava sobre la situació d'aquell país. Al web de la SCG es pot consultar la semblança d'Ernest Lluch a <http://scg.iec.cat/Scg7/Scg72/5720113a.htm>

3. El dossier a què Enric Lluch fa referència consta de quatre pàgines: dues de bibliografia comentada, un mapa i una taula de dades sobre els principals grups ètnics dels països d'Europa central i oriental. Al final del present text es reproduïx el dossier, on aquelles persones que van tenir Lluch de professor i/o de company de feina podran recordar i identificar la minuciositat dels seus textos manuscrits.

4. Sobre la història de la geografia hongaresa es pot consultar Oriol Nel·lo (1989) "Geografia, geògrafs i publicacions geogràfiques a Hongria", *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm. 16, p. 9-21. En aquest text es fa referència a Pál Teleki en la p. 12 i en la nota 2 de la p. 19.

Universitat de Barcelona, m'havien parlat molt de Jovan Cvijić, i ens havíem esforçat tots per pronunciar bé el seu nom. Però en canvi mai no vaig saber res de la seva obra en geografia humana i en geografia política fins que vaig trobar el llibre de Freeman, que ve citat en aquesta petita bibliografia que us he passat.

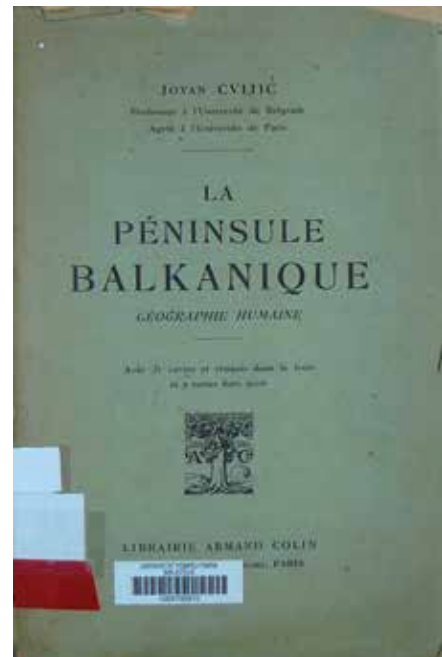
Llavors va ser quan vaig conèixer l'altre Cvijić i des d'aleshores ençà he procurat ampliar una mica els meus coneixements sobre aquesta feina i sobre aquestes passes, amb la dificultat extraordinària que suposa estudiar un autor de centenars de treballs i que una part molt important d'aquests treballs són en la seva llengua: el serbocroat o croatoserbi, que de les dues maneres es pot dir, i que com jo no conec cap llengua eslava, molts d'aquests treballs per a mi són inassequibles.

Aleshores, si repassem una mica la bibliografia que tenim en primer lloc, hi ha un llibre importantíssim, maquíssim –crec que molt poc consultat–, i del qual, gràcies als bons temps del director Jordi Rubió i Balaguer, hi ha dos exemplars a la Biblioteca de Catalunya, a disposició, no del préstec, però sí del públic.⁵

Aquest llibre és *La Peninsule Balkanique* i de subtítol diu *Géographie Humaine*, i es va publicar després de 1918, quan Cvijić es trobava a París exiliat. Vidal de la Blache i el seu gendre Emmanuel de Martonne l'havien acollit a París i l'hi van encarregar un curs. Per tant, amb poca bibliografia, amb pocs llibres sobre el seu país, perquè el seu país estava en guerra, fa un curs molt lleuger, que després es va convertir en un llibre publicat per l'editorial Armand Colin.

Tinc notícies que anys més tard es va traduir al serbocroat, però no tinc cap referència exacta d'aquesta altra edició. L'edició francesa va ésser única, i això vol dir, com s'ha dit a vegades, que va ésser un llibre que devia anar a les ments més preclares del seu temps, però que no es va difondre gaire, ja que no es va reeditar mai. Si teniu curiositat com la que jo us manifesto per aquest autor, teniu en les altres cites de la bibliografia, que no detallaré, informacions complementàries.

Figura 1. Portada de *La Peninsule Balkanique* de Jovan Cvijić

5. A juliol de 2013, els exemplars als quals feia referència Enric Lluch es troben a la biblioteca de la Ciutadella de la Universitat Pompeu Fabra. Volem agrair a Antoni Luna i Rosa Cerarols, professors de geografia a la Universitat Pompeu Fabra la seva col·laboració per trobar el llibre i escanejar les figures 1 i 4 d'aquest text.

La participació d'un geògraf no és pas rara en els tractats que en diem de Versalles, aquell conjunt de tractats firmats a l'entorn de París: a Versalles mateix, al palau del Trianon, a Saint Stephan, etc. Certament, sembla que l'aportació de Cvijić va tenir un pes molt decisiu en la configuració del mapa de Iugoslàvia. S'havia entrat en la Primera Guerra Mundial, que llavors a Europa en van dir la Guerra Europea, i a la regió balcànica hi confluïa per una banda l'Imperi Turc, i per l'altra banda l'Imperi Austrohongarès, aliat amb l'Imperi Alemany. Aquesta diagonal, diríem, de l'Imperi Alemany, Imperi Austrohongarès i Imperi Turc, resulta derrotada a la guerra, davant les potències de l'Entesa o Entente, és a dir, en principi el Regne Unit i França, però també altres països aliats, entre els quals en aquella primera guerra hi ha Itàlia, país veí com tenim prou present, del que ara ens ocupa, d'aquella Sèrbia, d'aquella Croàcia, d'aquell Montenegro, que en aquell moment teníem sobre el mapa.

En el mapa hi havia un país independent que era Sèrbia, i hi havia uns altres països que estaven dins l'Imperi Austrohongarès o dins l'Imperi Turc. Aquests imperis no tenien la seva fonamentació teòrica i política en el concepte d'Estat-nació, en el concepte que havia sorgit de la Revolució Francesa, i d'alguna manera de la Revolució Nord-americana, de tanta influència francesa. En aquests imperis, la història mostra que, tot i que hi ha moments d'opressió, de tirania, tot i que hi ha moments sanguinaris, molts pobles de l'Europa Oriental van continuar perpetuant-se, cultivant la seva religió, parlant la seva llengua, expressant les seves formes culturals, amb les seves economies en general agràries, societats més aviat poc intercomunicades, i això tant en el cantó austrohongarès com en el cantó turc.

Això em dóna expressament com una visió positiva, però aquesta positivitat no era pas sentida així pels eslaus del sud. Com sabeu, els eslaus tenen una barrera ètnica que els divideix en dos grans conjunts: els eslaus de l'Europa Central i Oriental i els eslaus meridionals; és a dir des de la Mar Negra hi ha els romanesos, que són més o menys uns balcanicollatins, els hongaresos, que des de la Transsilvània fins a la Panònia ocupen la part central, i en el cantó occidental, més enllà d'on els Dinàrics i els Alps s'ajunten, els alemanys, o si voleu, els alemanys d'Àustria.

Aquestes ètnies –germànica, magiar i romanesa– fan una separació àmplia entre els eslaus del centre, com ara els txecs i eslovacs i de l'Est d'Europa com a ucraïnesos o russos, i els eslaus meridionals. Aquests eslaus meridionals són els búlgars i els iugoslaus: els serbis, els croats, els montenegrins, els eslovens, i el que es pot identificar com a macedonis. La proximitat lingüística entre tots aquests pobles que he esmentat, compresos els búlgars, és molt gran, una mica com la que hi ha entre el castellà i el portuguès.

Això vol dir que, per exemple, a l'actual Macedònia que és en aquest moment⁶ terra de conflicte, a principis de segle [xx], diferents autors, i no

6. Cal recordar que a juny de 1994 Macedònia estava en una complexa situació, ja que Grècia havia imposat un

Figura 2. Mapes lingüístics de Macedònia de Jovan Cvijić

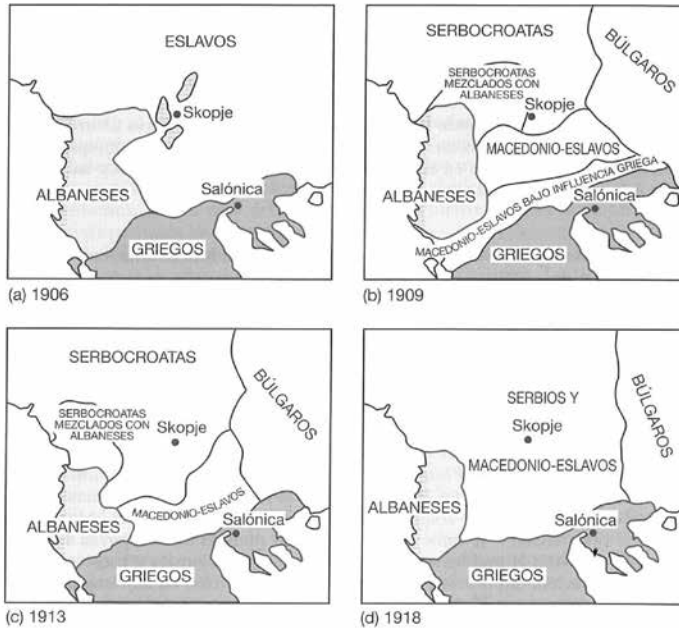

Figura 5.1 Mapes lingüístics de Macedònia de Cvijić (a) 1906, (b) 1909, (c) 1913, (d) 1918.

Font: Peter J. Taylor (1994). *Geografía política: economía mundo, estado-nación y localidad*. Madrid: Trama, p. 196.

només Cvijić, constaten que no hi ha ni un concepte de nacionalitat macedònia, ni cap adscripció especial ni a Bulgària, ni a Grècia, ni a Sèrbia, que eren els tres estats veïns amb els quals tenien similituds, perquè els macedonis tenien com la seva ciutat més important... Salònica! Les primeres insurreccions contra els turcs per part dels macedonis es produeixen a la ciutat de Salònica.

Aleshores, aquests macedonis han donat lloc a una de les imputacions que s'han fet a Cvijić en el sentit que havia anat manipulant el mapa d'aquests eslaus de la regió macedònia de tal manera que primer, els deixa molt indefinits, després els acosta als búlgars, després els acosta als serbis, i per tant, diríem, s'hi veu com una mà decidida a orientar Macedònia en benefici de Sèrbia. Això és una imputació que fa Peter Taylor a la seva *Political Geography*.⁷

bloqueig comercial el febrer del mateix any i no va reconèixer l'Estat macedoni fins el setembre de 1995 (vegeu Carlos Taibo i José Carlos Lechado [1995]. *Los conflictos yugoslavos. Una introducción*. Madrid: Fundamentos, p. 142-144).

7. Poc després de la conferència d'Enric Lluch va aparèixer la traducció al castellà d'aquest llibre: Peter J. Taylor (1994). *Geografía política: economía mundo, estado-nación y localidad*. Madrid: Trama. El 2002 va aparèixer la traducció de la segona edició del llibre en la mateixa editorial, aquesta vegada escrit en col·laboració amb Colin Flint. En l'edició de 1994 es pot llegir l'apartat "El determinismo nacional: los mapas lingüísticos de Macedonia de Jovan Cvijić", p. 195-197. El mapa de la figura 2 és a la p. 196 del llibre de Taylor.

Per tant, els macedonis què eren? Doncs eren eslaus que parlaven una llengua eslava, molt propera a les altres, i els búlgars han sostingut sempre i sostenen encara, que els macedonis són simplement búlgars. Sembla que Cvijić no tenia una gran simpatia per Bulgària, o per l'Estat búlgar i per altra banda, és cert que quan ell imagina el mapa iugoslau s'ha de tenir present un llibre de principis de segle, escrit per un francès que es diu Rivet, que diu alguna cosa com ara "la Iugoslàvia dels iugoslaus o la Gran Sèrbia dels diplomàtics?".⁸

És a dir, que a principis de segle [xx], abans de la Guerra Europea, durant la Guerra Europea i després de la Guerra Europea, hi ha sota un mateix mapa, dues construccions històriques possibles diferents: una és la Gran Sèrbia, que em sembla que no cal definir, i l'altra és la Iugoslàvia que volen els iugoslaus, entenent per iugoslaus aquests eslaus del sud, potser sense el búlgars.

El que anomeno iugoslavisme és un invent similar a l'expressió moderna dels Països Catalans, és una cosa empescada, treta de la imaginació, que neix a Croàcia i que arrenca probablement quan la Revolució Francesa, a través de Napoleó, arriba a l'Adriàtic i s'estableix a Dalmàcia, a les anomenades províncies il·líriques.

En aquestes províncies il·líriques resulta que hi ha alemanys, alemanys del cantó austríac, que hi ha italians, però que hi ha sobretot croats, eslaus, montenegrins, el que sigui, en majoria. De manera que aquesta franja de territori adquireix una personalitat, si bé adscrita directament a l'Imperi francès. De la mateixa manera que Napoleó va adscriure Catalunya a l'Imperi directament, doncs va adscriure també les províncies il·líriques a l'Imperi directament. I allà, la majoria eren eslaus.

Des de l'edat mitjana no havia passat que en un territori arran de mar, la Dalmàcia, els eslaus fossin majoria. Llavors hi ha un moviment que se'n diu il·lirisme, que neix a Croàcia i que s'estén per Eslovènia, que s'estén també per Sèrbia. Per exemple, Karadžić, que no té res a veure amb l'actual líder dels serbis a Bòsnia, que és una mena de Pompeu Fabra de la llengua sèrbia,⁹ és dintre d'aquest moviment il·lirista, i casualment era fill del mateix poble en què va néixer el nostre Jovan Cvijić, una ciutat sèrbia occidental.¹⁰

8. Aquest autor no apareix a la bibliografia que va repartir Enric Lluch. Segurament es referia a Charles Rivet, de qui en el catàleg de la *Bibliothèque Nationale de France* consten diversos documents, entre els quals el llibre *En Yougoslavie - Chez les slaves libérés* publicat el 1919 en una tercera edició. En el buscador d'IberLibro [http://www.iberlibro.com, consulta del 7/08/2013], en el comentari que hi ha en un exemplar d'aquest llibre està escrit "La Yougoslavie des yougoslaves et la grande Serbie des diplomates - Ce que pensent et disent slovènes, croates, bosniques, dalmates et monténégrins - Ce qu'il faut penser de la Yougoslavie", que correspon amb l'anotació d'Enric Lluch.

9. Sobre Vuk Stefanović Karadžić (1787-1864) es pot trobar informació en les diferents versions de viquipèdia (català, castellà, anglès i francès; darrera consulta 28/07/2013). Radovan Karadžić (1945), tal com va dir Enric Lluch, era el líder dels serbis de Bòsnia i ha estat acusat de genocidi per crims de guerra al Tribunal Penal Internacional per a l'antiga Iugoslàvia. Es poden consultar les accions del polític a qui es refereix Enric Lluch en diverses parts del llibre de Francisco Veiga (2011) *La fábrica de las fronteras. Guerras de secesión yugoslavas 1991-2001*. Madrid: Alianza Editorial.

10. Segons la informació existent a les diverses versions de viquipèdia consultades (català, castellà, anglès i francès; darrera consulta 28/07/2013), tant Vuk Stefanović Karadžić com Jovan Cvijić van néixer a la mateixa entitat administrativa, Loznica.

Així que la derrota dels imperis turc i austrohongarès obre la possibilitat a reunir als iugoslaus en un sol Estat, somni de molts iugoslaus romàntics i il·lustrats: la il·lustració del segle XVIII i el romanticisme del segle XIX ha donat lloc a aquest moviment paneslau iugoslau, però també, per un altre cantó, a Sèrbia, que és la que ha provocat la guerra, perquè és un serbi de Bòsnia qui assassina l'hereu de la corona dual austrohongaresa, a Sarajevo, i que fa encendre la primera guerra europea.

Però Sèrbia surt també de la guerra com a vencedora, i per tant com en tota guerra, el vencedor reclama una part d'avantatges territorials. Sèrbia, mentre era part de Turquia, tenia una vida econòmica i social ben encaixada, perquè tot el que era Imperi Turc era obert a l'activitat sèrbia. El Danubi connecta amb el mar Negre, el Danubi és navegable aigües amunt cap a Àustria; hi ha una bona via de navegació fluvial, però en canvi, ni pel Vardar s'arribava a Salònica, ni tampoc, per cap dels congostos que hi ha, arribava Sèrbia a l'Adriàtic. Per tant, quan es va independitzar de Turquia, i amb la seva hostilitat, Sèrbia va quedar-se amb el complex de país enclaustrat, d'allò que els francesos en diuen enclavat, una mica com la Bolívia quan va perdre l'accés al Pacífic.¹¹

I per tant, és clar, de la guerra, Sèrbia esperava l'accés al mar Adriàtic; l'accés a la mar Negra ja el tenia amb el Danubi; i l'accés fins a Salònica implicava un conflicte amb Grècia que formava part dels vencedors; i aleshores, les sortides més naturals eren cap a Kotor, Split, i algun altre d'aquests grans ports de l'Adriàtic balcànic, com ara Dubrovnik.

La intervenció de Cvijić, en la qual potser insisteixo massa, és justament que persuadeix a poc a poc els intel·lectuals, els diplomàtics, a la conferència de París i dona uns arguments molt sòlids a la pretensió iugoslava, amb la conclusió que, finalment, se surt del període 1919-1922 amb aquell Regne dels Serbis, Croats i Eslovens –que els filatèlics que hi pugui haver a la sala saben que és el nom que portava aquell país durant molt de temps als segells de correus. Aquest Regne del Serbis, Croats i Eslovens, amb la monarquia sèrbia esdevinguda monarquia del conjunt, i l'assemblea de Montenegro que deposa al seu propi rei i se suma al conjunt, és el que en podem dir, des de l'any 1929, oficialment Iugoslàvia.

En aquesta Iugoslàvia, les tensions entre les parts constituents són reiterades: els croats consideren que els serbis tenen una posició excessivament predominant; els conflictes no cessen, i cal recordar que som en el període 1920-1939, en què tota Europa està regida per la gran crisi econòmica de l'any 1929, per

11. Hi ha moltes referències bibliogràfiques a les diverses guerres entre Bolívia, Perú i Xile pels límits fronterers. Des d'una perspectiva de geografia política, és útil el text del geògraf Orlando Peña (1989) *Estados y territorios en América Latina y el Caribe* publicat a Mèxic DF per l'editorial Era (especialment les p. 35-38). Orlando Peña i André-Louis Sanguin van publicar el 1984 el llibre titulat *El mundo de los geógrafos: panorama actual de las principales escuelas nacionales de geografía* a l'editorial Oikos-tau, de la qual Enric i Ernest Lluch van ser els qui "defineixen el seu perfil editorial i hi dirigeixen un bon grapat de col·leccions" (Abel Albet [2007] "Enric Lluch i Martín: una introducció a la seva obra escrita" a Abel Albet [cur.]. *Enric Lluch i Martín: l'obra escrita*. Barcelona: Societat Catalana de Geografia, p. 20-21).

tota mena d'inestabilitats polítiques, per respostes al comunisme que s'ha implantat a l'antic Imperi rus, que són en una part democràtiques, però que per un altra part són respostes feixistes, i Iugoslàvia no és immune a aquesta mena de resposta feixista.

Per tant, hi ha una inestabilitat social i política, hi ha un continu neguit nacional dins el Regne dels Serbis, Croats i Eslovens, batejat amb el nom de Iugoslàvia,¹² perquè hi ha una política d'assimilació, és a dir, la monarquia iugoslava vol fer, diguem-ne, la Gran Sèrbia.

L'any 1939 comença la Segona Guerra Mundial, i als pocs anys s'estén als Balcans, ja que els alemanys s'alien i aglutinen a l'aliança Belgrad, però hi ha un cop d'estat en contra dels alemanys i per tant, s'encén la guerra en el territori del que era Iugoslàvia.

Els alemanys necessitaven Iugoslàvia com el camí per arribar a Grècia; i necessitaven arribar a Grècia perquè els italians havien fet l'aventura albanesa, que els sortí malament, i també eren derrotats pels grecs. Els alemanys van haver de córrer per salvar la derrota italiana davant de Grècia, des d'Albània. En aquesta situació, en plena guerra, Alemanya s'atribueix Sèrbia, i els italians fan tres actuacions diferents: munten un regne a Montenegro, amb un parent del rei d'Itàlia; organitzen un estat croat que l'administra un partit feixista, que és el Partit dels Pagesos, el partit que es diu dels ústaixes, amb un líder feixista que es deia Ante Pavelić,¹³ i que engegà l'extermini de serbis; i finalment, Itàlia incorpora els albanesos de la regió de Kosovo, aleshores de Iugoslàvia, a Albània; és a dir, Albània s'amplia amb albanesos de Iugoslàvia, però sota l'ègida italiana.

La lluita contra els alemanys té dos grans blocs: per un cantó un bloc monàrquic, els xètniks –aquests serbis que ara surten com els dolents de la pel·lícula–, amb Mihailović¹⁴ que els acabdillava, per un cantó i que són més aviat prooccidentals, monàrquics; per l'altra banda hi ha una altra guerrilla, que encapçala un excombatent de l'exèrcit austrohongarès de la Primera Guerra Mundial (com també ho era Hitler), però que lluita en aquest moment en contra de l'ocupació alemanya amb el moviment, diríem, comunista. És, com sabem, Josif Broz,¹⁵ i era un croat nascut prop de Zagreb, fill de pare croat i mare eslovena.

12. L'any 1929 és quan es canvia el nom de Regne dels Serbis, Croats i Eslovens pel de Regne de Iugoslàvia.

13. Sobre Ante Pavelić (1889-1959) hi ha una àmplia bibliografia en serbocroat, ja sigui en alfabet llatí o ciríl·lic. En castellà, es pot trobar a la biblioteca de Filosofia, Geografia i Història de la Universitat de Barcelona, el llibre de Zvon Mir (1960). *La trayectoria política de Ante Pavelich*. Saragossa: Delegación de Educación y Cultura de Zaragoza. Andres Révész (1890-1970) va ser un intel·lectual hongarès que va residir durant molt de temps a Espanya (va morir a Madrid) i que va publicar diversos llibres sobre política. En un d'aquests, titulat *Los Balcanes, avispero de Europa* (1944, Madrid: Febo) i que es pot trobar a les biblioteques d'Humanitats de la Universitat Autònoma de Barcelona, a la del Pavelló de la República de la Universitat de Barcelona, a la del Barri Vell de la Universitat de Barcelona i a la Biblioteca de Catalunya, hi ha informacions molt interessants sobre la figura de Pavelić i de la Iugoslàvia de l'època.

14. Sobre Dragoljub *Dražić* Mihailović (1893-1947) i els xètniks, també es pot consultar el llibre d'Andres Révész citat en la nota 13.

15. Josif Broz *Tito* (1892-1980) va ser el líder de Iugoslàvia des que va acabar la Segona Guerra Mundial fins a la seva mort. Sobre aquest personatge hi ha una extensíssima bibliografia; el llibre de Francesc Veiga citat a la bibliografia que va repartir Enric Lluç en parla a bastament.

Aleshores, durant la guerra, Churchill té molt present que a la Mediterrània hi ha Xipre, que hi ha Malta, que hi ha Gibraltar, i que hi ha Itàlia, hi ha Franco, i per tant Churchill té molta cura amb la Mediterrània. Churchill primer ajuda els xètniks de Mihailović, però després, en plena guerra fa aquella cosa tan, diríem, dura que solen fer els estadistes, que tot d'un plegat passen a ajudar a les forces de Josif Broz. Fan un canvi d'aliances i la qüestió és tal que quan els alemanys estan encara lluny de perdre la guerra, pràcticament la guerrilla iugoslava, les guerrilles iugoslaves, ja els havien derrotat, i estaven ja en retirada, de manera que quan arriba l'exercit soviètic, l'exercit roig no fa la funció que van fer en altres països com a Hongria, o com a Txecoslovàquia, on realment van alliberar Txecoslovàquia del nazisme. A Iugoslàvia no, perquè allò ja ho havien fet bastant pel seu compte.

Aquesta situació fa que Josif Broz, el nou governant de Iugoslàvia, estableixi un règim autoritari, d'un partit únic, la Lliga dels Comunistes de Iugoslàvia, amb eleccions –ell mateix es presentà a la reelecció repetidament–, i es nomenen tots els càrrecs per elecció, però sempre unes eleccions amb llista única, per tant aquesta forma de democràcia no formal, que normalment, desgraciadament, sol correspondre a una democràcia no democràtica. Aleshores, aquest sistema pren de seguida com un dels temes importants resoldre els conflictes nacionals que hi havia dins de l'antiga i nova Iugoslàvia.

Aquesta Iugoslàvia de 1944-45 recupera territoris eslovens que estaven sota el poder d'Itàlia entre guerra i guerra, i on per cert Itàlia, des que hi havia el feixisme feia una política d'assimilació contra els eslovens. Per exemple: els carters, gendarmes eslovens tots, anaven a Sicília, anaven a Sardenya, anaven a Nàpols. No es quedaven mai a Eslovènia. Els cognoms se'ls invitava a traduir-los, com es feia també a la Vall d'Aosta, on els que es deien Blanch es passaven a dir Bianco, i coses d'aquestes. Per tant, hi havia una política d'assimilació italiana a la part de la península d'Ístria i a la Gorizia, i també a la regió més cap a la Venècia Júlia.

Per tant, allà es mou la frontera: Trieste queda com una ciutat en debat, encara que finalment Trieste s'acabarà incorporant a Itàlia, però el camp de Trieste, tota la resta de la península d'Ístria i Gorizia i la part nord d'Eslovènia queda amb la nova Iugoslàvia. També perden alguns enclavaments que Itàlia s'havia assignat. Abans, quan he explicat allò de Montenegro, Croàcia i Albània, no he dit que Itàlia s'havia quedat també un gran llenca dalmàtica com a territori nacional italià.

Per tant, Itàlia perd també aquesta part de Dalmàcia fins a la ciutat de Zara en italià, Zadar en serbocroat, i d'aquesta situació nova es fa un mapa nou, i probablement Milovan Djilas,¹⁶ un gran col·laborador de Josif Broz, és qui

16. Es poden trobar diversos llibres sobre Milovan Djilas (1911-1995) en el Catàleg Col·lectiu de les Universitats de Catalunya, així com també algunes de les seves pròpies obres. En el llibre de Francesc Veiga citat a la bibliografia que va repartir Enric Lluch hi ha unes notes sobre aquest polític i intel·lectual marxista al primer capítol (p. 23-51) així com en les notes (p. 51-55).

sembla que va dibuixar el mapa. Aleshores el mapa és mes o menys aquest que encara es deu veure aquí.¹⁷

En un mapa ètnic de Iugoslàvia, de la Iugoslàvia que s'ha desfet aquests dos últims anys, en un mapa ètnic, des de principis de segle, des dels mateixos de Cvijić, no hi ha a penes cap taca compacta d'un mateix poble.

La taca més compacta és, sempre, aquesta regió sèrbia de Belgrad, molt gran i molt compacta; una petita regió al contorn de Zagreb, gran i compacta, més petita que l'altra; i en el contorn de Sarajevo, els musulms; i Eslovènia, una taca també prou gran i prou compacta.

Figura 3. El mapa polític de la República Federal Popular de Iugoslàvia (1946-1962) i de la República Socialista Federativa de Iugoslàvia (1963-1991)

17. Tal com s'ha comentat a la nota 3, el mapa en qüestió és al final del present article, però com que la reproducció no és gaire bona, aquí se n'incorpora un de nou (fig. 3) elaborat per Anna Badia i Perpinyà, professora del Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona, a qui li agraïm la feina.

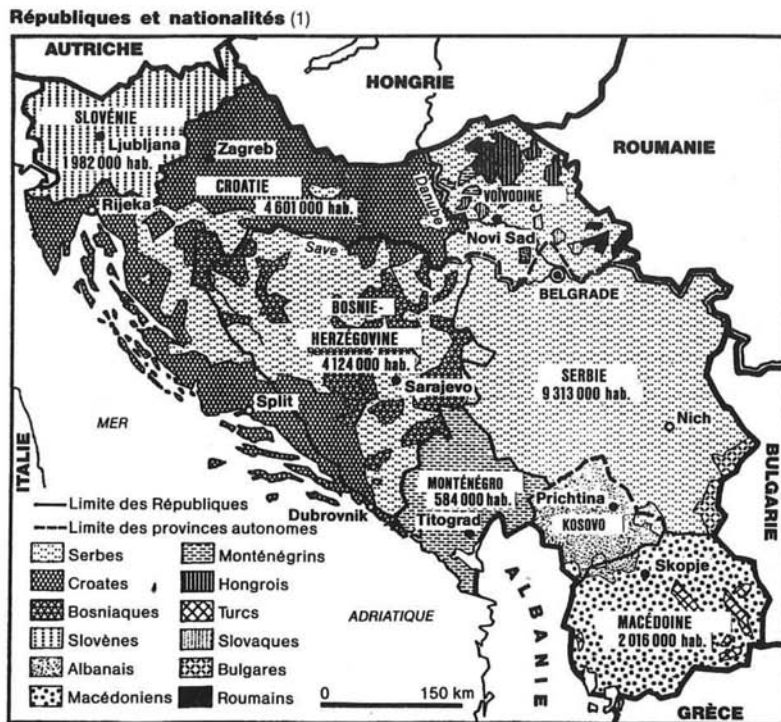
Figura 4. Mapa etnogràfic dels Balcans del llibre *La Peninsule Balkanique* de Jovan Cvijić

Són els eslovens, relativament compactes, els serbis relativament compactes, els croats molt menys en una extensió molt més petita, i els musulms o musulmani, els bosnis de religió musulmana, en el contorn de Sarajevo i també a Bihać. A la resta, doncs, ja sabeu: els *pijames*, els *pasos zebra*, els *puntets*... Doncs, pertot hi ha de tot.

En primer lloc hi ha la qüestió de la llengua, que no vol dir la qüestió de la cultura, perquè de vegades podem assimilar les dues coses, però ni tan sols passa amb la literatura. Durant tot el període de la Iugoslàvia del 1945 fins que s'ha desfet fa dos o tres anys, les publicacions oficials de Iugoslàvia parlaven sempre de literatura croata i de literatura sèrbia, no deien la literatura serbo-croata, deien la llengua serbocroata, i de la mateixa manera deien la cultura croata i cultura sèrbia.

Figura 5. Nacionalitats principals a cada república iugoslava (1987)¹⁸

Le Monde, 8 octobre 1987.

Principales nationalités de chaque république

Bosnie-Herzégovine

Musulmans : 39,2 %
 Serbes : 32,2 %
 Croates : 18,4 %

Croatie

Croates : 75,1 %
 Serbes : 11,5 %

Macédoine

Macédoniens : 67 %
 Albanais : 19,6 % (2)
 Serbes : 2,3 %

Monténégro

Monténégrins : 68,5 %
 Musulmans : 13,4 %
 Albanais : 6,5 %
 Serbes : 3,3 %

Serbie (y compris provinces autonomes)

Serbes : 66,4 %
 Albanais : 19,6 %
 Croates : 2,3 %

Au Kosovo, le recensement de 1981 donnait 77,5 % d'Albanais et 14,9 % de Serbes. On parle aujourd'hui officiellement de 90 % d'Albanais. En Voïvodine, il y a 55,8 % de Serbes, 21,7 % de Hongrois, 7,1 % de Croates.

Slovénie

Slovènes : 90,5 %
 Croates : 2,9 %
 Serbes : 2,2 %

(1) N.B. L'appellation « Bosniaque » de la légende n'est pas officielle : il faut parler de « Musulmans ». Toutefois, certains courants en Bosnie-Herzégovine revendiquent la reconnaissance d'une identité nationale bosniaque, le terme « musulman » (avec un *m* minuscule) devant être, selon eux, réservé à une catégorie religieuse. Voir pages 57-59.

(2) Ce taux est très contesté, la minorité albanaise serait plus nombreuse.

18. Luc Lévy va editar un dossier per a *La documentation Française* (col·lecció *Problèmes politiques et sociaux. Dossiers d'actualité mondiale*, núm. 645, 7 de desembre de 1990) titulat "Yougoslavie: la fédération menacée", on hi

Des del punt de vista constitucional, amb unes millores succesives, que no van ésser tampoc de cop, des dels anys setanta, les repúbliques, les sis repúbliques federades –a l'escut de Iugoslàvia, a les armes, hi havia sis flamarades vermelles, que eren les sis repúbliques–, tenien reconegut el dret d'autodeterminació –ho deia la Constitució–, i tenien reconegut el dret de secessió –també ho deia clarament la Constitució–, i cada república tenia un banc central, etc. Per tant, el federalisme era portat força enllà els anys setanta.

En aquesta situació, aquest mapa [fig. 3] que va ser el mapa Djilas, el mapa de Josif Broz, va ser molt mal rebut pels serbis. Molt mal rebut pels serbis perquè havia una considerable població sèrbia en territoris sagrats per als serbis que no formaven part de Sèrbia. Per exemple, aquesta Bòsnia sèrbia, que és la Bòsnia pagesa i per això aquests serbis, sense ser una part numèrica molt important de la població, sí que eren una part important del territori de Bòsnia, perquè eren els pagesos; els musulmans són a les ciutats, i els croats s'apleguen tots en el cantó d'Hercegovina, arrambats a Croàcia.

Per tant, en principi, pels serbis, aquells serbis de Bòsnia són una cosa molt sèrbia, com també ho són els serbis que hi havia hagut a Kosovo-Metohija, és a dir a la regió albanesa de l'antiga Iugoslàvia. Aquella Sèrbia en què hi ha els *Ripoll* i *Montserrat* i *Sant Martí del Canigó* dels serbis, doncs és per a ells també simbòlicament una gran pèrdua sobre el mapa.

I aleshores, això també succeeix en el cas de les Krajines, que són dintre de la república de Croàcia, en el cas d'Eslavònia, que és també república de Croàcia i que no vol pas dir això que Eslavònia fos una taca sèrbia, no, és una taca barrejada, però amb predomini de serbis a les ciutats importants.

Llavors, el muntatge ja el sabeu: república d'Eslovènia, república de Croàcia, república de Montenegro, república de Macedònia, república de Sèrbia, amb dues províncies autònomes dins la república de Sèrbia, que són Kosovo-Metohija al sud, albanesos principalment, i pocs serbis i alguns macedonis, alguns no musulmans macedonis, i a l'altra banda septentrional, la Voivodina en què hi ha serbis, alemanys, romanesos, hongaresos i una llista molt llarga de pobles, com per exemple eslovacs –no eslovens, eslovacs. Aquestes províncies autònomes funcionen dintre de la república sèrbia i llavors queda Bòsnia. Què es fa amb Bòsnia? L'any 1945-47 no saben què fer amb Bòsnia, i el que fan és respectar-la, respecten les fronteres perquè és que a Bòsnia no es pot fer una frontera per dintre. Això ja s'ha vist: David Owen ha fracassat,¹⁹ i ha fracassat tothom que ho ha volgut fer perquè això no es pot fer, només es pot fer d'una

ha aquest mapa que reflecteix la distribució de les diferents nacionalitats a Iugoslàvia en el moment d'inici dels conflictes iugoslaus i que coincideix aproximadament amb el moment de la conferència d'Enric Lluch.

19. David Owen va ser ministre d'assumptes exteriors al Regne Unit entre 1976 i 1979. El 1992, juntament amb el secretari d'assumptes exteriors d'EUA Cyrus Vance, van endegar un procés de pau en el conflicte armat de Bòsnia. Es pot consultar la tercera part del llibre de Francisco Veiga (2011). *La fàbrica de las fronteras. Guerras de secesión yugoslavas 1991-2001*. Madrid: Alianza Editorial, titulada "Bosnia, la guerra de los musulmanes" (p. 167-260) així com el capítol IV del llibre de Carlos Taibo i José Carlos Lechado (1995). *Los conflictos yugoslavos. Una introducción*. Madrid: Fundamentos, titulat "Bosnia-Herzegovina en la encrucijada" (p. 91-122).

sola macabra manera, que és això que ara s'ha inventat amb el nom de 'neteja ètnica'. Bòsnia no és només dels musulmans, Bòsnia és molt complexa: quan Àustria-Hongria se la incorpora prenent-la de l'imperi turc, al finals del segle XIX, se la incorpora amb una determinada delimitació —que és l'actual—, i a més a més com a terra d'imperi; així com Eslovènia depenia d'Àustria i Croàcia depenia d'Hongria, Bòsnia depenia de l'imperi com a terra d'imperi.

Llavors aquest és el mapa de Josif Broz i la unitat del país, que des del punt de vista polític s'aconsegueix pel sistema de la Lliga dels Comunistes de Iugoslàvia. El Partit Comunista és únic, encara que està dividit en federacions i que tot el procés de desglaç i tot el procés que duu a la independència de Croàcia i d'Eslovènia el porten els comunistes, el porten els del partit, és a dir els locals del partit. Tots els governants actuals de l'antiga Iugoslàvia, amb molt rares excepcions, són antics governants dels respectius partits comunistes, començant per Tuđman, passant per Milošević i per Kučan,²⁰ que és la persona d'aquestes que he esmentat més civilitzada i la que atreu intel·lectualment més, que va ésser aquí a Barcelona, portat per la Fundació Acta, a fer una conferència aquí a Rambla Catalunya, deu fer un parell d'anys. Doncs bé, però tots aquests, tots tenen el mateix carnet a la butxaca de l'americana vella.

Aleshores, en aquesta situació es genera un sistema que d'alguna forma no és el model soviètic, no ho és clarament perquè Josif Broz no acceptà el paper que Stalin li vol atribuir en la distribució internacional del treball i de la societat i la política dels països de l'òrbita de Moscou, diríem. No ho accepta. I gràcies a la seva posició a l'Adriàtic, els britànics i, eventualment els nord-americans, fan possible aquest joc d'equilibri que Iugoslàvia sigui com una gran Andorra, que per un cantó té els uns i per l'altre cantó té els altres, i gràcies a això va trampejant l'assumpte, de tal manera que rep ajudes nord-americanes, cosa que Stalin havia prohibit, per exemple, a Txecoslovàquia, ja que quan es fa el pla Marshall, Txecoslovàquia el va acceptar. Quan a Estats Units, Marshall, el secretari d'Estat nord-americà, ofereix ajuts, diners per reconstruir Europa, Txecoslovàquia l'endemà al matí diu que sí, que ja poden començar a enviar dòlars, que faran projectes. I aleshores, Stalin els ho prohibeix.

Doncs bé, en canvi, Josif Broz té la traça suficient i la força suficient per poder tenir una certa política autònoma respecte la URSS. Aquesta neutralitat

20. Franjo Tuđman (1922-1999) va ser el personatge que va encapçalat el procés d'independència de Croàcia a principis de la dècada de 1990 i en va ser president (1990-1999). Slobodan Milošević (1941-2006) va ser president de Sèrbia (1989-1997) i de Iugoslàvia (1997-2000), encapçalant el corrent nacionalista més extrem. Ambdues persones van ser els responsables de gran part de les guerres de Iugoslàvia entre Croàcia i Sèrbia amb Bòsnia pel mig. Milan Kučan (1941) va liderar el procés d'independència d'Eslovènia, d'on va ser president (1992-2002); el desembre de 1990 va realitzar una visita a Catalunya invitat pel president de la Generalitat, Jordi Pujol, i va impartir una conferència amb el títol de "Model nacional a Europa" amb la presentació de Rafael Ribó, aleshores president d'Iniciativa per Catalunya, al Col·legi de Periodistes de Catalunya tal com consta a *La Vanguardia* de 3 de desembre de 1990. La conferència va ser publicada als *Quaderns (ACTA)*, núm. 9 l'any 1991. L'autoria i els títols d'aquest exemplar són els següents: Hélène Carrère d'Encausse, "Unió Soviètica: la rebel·lió de les nacionalitats; Tiit Made "El cas d'Estònia" i Milan Kučan "Eslovènia, model nacional a Europa". De Kučan, Milošević i Tuđman hi ha àmplia informació als dos llibres citats a la nota 19.

la porta al camp internacional i sabeu que es converteix en un dels líders del Moviment del Tercer Món amb la Conferència de Bandung, juntament amb Egipte i Indonèsia, i que adopta uns models d'organització que no són la propietat estatal, sinó la propietat social: cooperatives, formes d'organització que s'assemblen bastant al Decret de Col·lectivitzacions de la Catalunya revolucionària del 1936-39, perquè aquí va haver-hi una revolució del 1936 al 1939, i en aquesta revolució va haver-hi un Decret de Col·lectivitzacions que endreçava, ordenava tant com es podia, que no era pas fàcil. I entre aquesta forma d'organització i la iugoslava sempre s'ha vist, almenys des del punt de vista dels autors catalans, una certa situació d'inspiració per a l'altra.

Del punt de vista cultural i nacional, aquesta Iugoslàvia era oberta, per exemple a Alemanya i a Bèlgica; eren molts centenars de milers els iugoslaus que hi anaven a treballar, i també a l'interior de Iugoslàvia les parts més desenvolupades, que són Croàcia i especialment Eslovènia, rebien immigrants del sud: els albanesos de Kosovo, macedonis, serbis del sud. De manera que hi ha una Iugoslàvia del nord-oest, que era la Iugoslàvia més rica, i una Iugoslàvia del centre i del sud-est, que era la Iugoslàvia més pobra. En aquesta part hi ha Bòsnia, hi ha Montenegro, etc.

El cas de Montenegro, o Crna Gora si es vol dir en eslau –ja sabeu que els reis de la corona d'Aragó van arribar a posar-hi el peu, i en deien ja Montenegro—²¹ és un cas. Montenegro és una construcció històrica: pel que sembla, Montenegro i els montenegrins són serbis. Ara són serbis montenegrins, és a dir que des del punt de vista religiós, cultural, lingüístic, són molt a prop, però en canvi han construït aquest país de Montenegro que va durar fins després de la Primera Guerra Mundial, i que després va ser una república de les Repúbliques Federades Iugoslaves. Això és la singularitat de Montenegro, una construcció basada no en el llenguatge ni en la religió, sinó en una realitat històrica que ha funcionat com un estat durant un cert temps.

Aquí a Catalunya durant els anys seixanta i els anys setanta es va seguir el tema de Iugoslàvia amb molt d'interés. El Centre d'Estudis de Planificació del senyor Bricall i el senyor Cullell –junts, Bricall i Cullell junts—,²² l'editorial

21. Segurament Enric Lluch feia referència a diversos treballs d'Antoni Rubió i Lluch, entre els quals el llibre *Catalunya a Grècia: estudis històrics i literaris*, publicat el 1906 en el núm. 49 de la Biblioteca Popular de L'Avenç i l'opuscle titulat *La població de la Grècia catalana en el XIV^{en} segle*, publicat el 1933 a les Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans.

22. El Centre d'Estudis de Planificació va ser una consultora on originàriament hi havia una sèrie d'economistes que treballaven sobre l'economia regional, entre els quals Amadeu Petitbò, Martí Parellada i Carles Kinder, a més dels dos citats per Enric Lluch. Una de les obres principals del CEP va ser el *Reconeixement territorial de Catalunya* de 1984, publicat en 23 volums, on van treballar diversitat de persones relacionades amb les ciències socials i que va ser una eina bàsica per als inicis de la Catalunya autonòmica. Pel que fa a Josep Maria Bricall (1936) és un economista que ha estat rector de la Universitat de Barcelona (1986-1994) que també s'ha dedicat a la política. Va ser conseller de governació al govern de Josep Tarradellas i després va ser diputat pel PSC. Josep Maria Cullell, també economista, és més conegut per la seva faceta política. Va ser un dels fundadors de CDC, ha estat diputat al Parlament de Catalunya i d'Espanya, candidata a l'alcaldia de Barcelona i conseller d'Obres Públiques. Enric Lluch va fer aquest comentari irònic justament per la divergent trajectòria política posterior d'ambdós.

Nova Terra²³ del senyor Alfons Carles Comín i el senyor Josep Verdura, també junts, van traduir i van publicar obres, escrites per iugoslaus, obres sobre Iugoslàvia, sobre l'autogestió, sobre la propietat socialista, i estudiosos nostres com per exemple en Cinto del Masnou, és a dir en Jacint Ros Hombravella,²⁴ l'economista del Masnou, doncs va estar passant un temps estudiant i treballant a Zagreb per a conèixer el país.

Per tant, en temps de la dictadura que aquí hi havia, perquè aquí va haver-hi una dictadura des de l'any 1939, quan van guanyar els de la dictadura, fins l'any 1976-77, dictadura incomparablement més ferotge i amb moltes menys llibertats que la del Josif Broz, en aquest període es miraven les esclatxes, i això de Iugoslàvia, com que tenia el beneplàcit occidental, era fàcil de fixar-s'hi. Dic això perquè, és clar, sembla que hi ha una gran capacitat d'esborrar, com allò del... no aquelles pissarres d'abans de guix blanc, que són les que m'agraden, que has d'esborrar fent força amb el puny, no, sinó aquestes pissarres que s'esborren de miracle, que s'anuncien, passes la mà i se te'n va el que hi ha escrit. Doncs així se te'n va de la memòria.

Ara estem en un període històric en què un senyor indocumentat, Fukuyama, nord-americà, escriu que s'ha acabat la història.²⁵ Aquest autor que us cito aquí a la bibliografia, Misha Glenny, té un llibre que es diu *The Rebirth of History*, el renaixement de la història, cosa que em complau molt de fer constatar. Aquí no l'he apuntat, però aquest senyor, que és corresponsal de la BBC a Viena, té un llibre que parla de la desfeta del model soviètic d'aquests últims anys,²⁶ anterior a aquest llibre que cito aquí sobre els Balcans: *The Rebirth of history*. Bé, aquesta història del final de la història, que ja el món ha arribat al summum, ja no hem d'arreglar res, ha tingut la gran, si em permeteu l'expressió una miqueta vulgar, la gran clatellada dels fets que han afectat a l'Europa Oriental i a l'Europa Balcànica.

Per exemple, els problemes que hi hagut dins la Unió Soviètica, per exemple el Caucas, que se'n parla poc, però segueix morint gent; a Nagorno-Karabaj segueix morint gent i altres llocs més propers. El tema del conflicte iugoslau, especialment, el cas de Bòsnia: demà a les 12 hem de veure si per primera vegada es compleix aquesta treva d'un mes que almenys deixaria sense morts

23. Sobre l'editorial Nova Terra cal consultar Dolors Marín i Agnès Ramírez (2004). *Editorial Nova Terra 1958-1978: un referent*. Barcelona: Mediterrània. Pel que fa als llibres relacionats amb Iugoslàvia, al Catàleg Col·lectiu de les Universitats de Catalunya es poden trobar, entre d'altres, els següents llibres d'aquesta editorial:

CAIRE, Guy (1964). *La economia yugoslava*.

LASSERRE, Georges (1966). *L'empresa socialista a Iugoslàvia: gestió obrera, cooperatives, gestió social*.

MEISTER, Albert (1965). *Socialismo y autogestión: la experiencia yugoeslava*.

24. Jacint Ros i Hombravella (1934) és un economista que s'ha dedicat a l'economia política des de la seva docència, especialment a la Universitat de Barcelona, així com des de la Sindicatura de Comptes de Catalunya.

25. Francis Fukuyama (1952) va publicar el 1989 un llibre traduït al castellà com *El fin de la historia y el último hombre* i publicat per l'editorial Planeta el 1992. Simplificant molt, el llibre tracta, des d'una visió neoconservadora i neoliberal, de com un cop desaparegut el món "socialista", desapareixeran els conflictes socials i econòmics –de classe– com explicació del motor de la història i només quedarà la ideologia neoliberal com a pensament únic.

26. El llibre al que fa referència Enric Lluch de Misha Glenny es titula *The Rebirth of History: Eastern Europe in the Age of Democracy* i està publicat per Penguin Books el 1990. Agraïxo aquesta informació a Oriol Nel·lo.

durant 30 dies i permetria que els presoners fossin alliberats.²⁷

El cas de Iugoslàvia, Gianni de Michelis, que era ministre d'Afers Estrangers d'Itàlia, que era un país que havia muntat el feixisme a Croàcia i s'havia quedat la Dalmàcia, que havia muntat el feixisme de Montenegro, amb un príncep que era de la corona de Savoia, aquest senyor es va atrevir a anar a Zagreb i Ljubljana, que són respectivament les capitals de Croàcia i Eslovènia, i va arribar i va dir: escoltin, els vinc a dir que no es facin independents perquè si es fan independents no els reconeixem mai.

Bé, jo ara no he de dir si sóc partidari de les independències d'aquests dos països o no, però el que sí que és impresentable és que un ministre d'Afers Estrangers desembarqui d'un avió i et vingui a dir a casa teva el que has de fer, quan els altres tenien la Constitució Iugoslava que els emparava. No van seguir totes les formalitats però sí tenien una constitució que els emparava, de manera que quan la Conferència de Seguretat i Cooperació Europea a Hèlsinki, o en conferències posteriors com a París, reconeix el respecte de les fronteres existents, és clar, és que són fronteres existents. O és que només ho són les dels estats sobirans o també ho són les d'Ucraïna, Bielorússia, Lituània a la Unió Soviètica, o també ho són les de Croàcia, Eslovènia a la Federació Iugoslava? Clar que són dues lectures possibles. De fet, Lituània, amb tots els problemes que hi hagut entre 1939, Von Ribbentrop i Mólotov,²⁸ la Lituània actual és una Lituània de tota Lituània, cosa que no era del 1919 al 1939, perquè Polònia havia conquerit terres ucraïneses, terres bielorrusses, terres lituanes –per exemple la capital, Vilnius, o Vilno que diuen els polonesos, era polonesa entre guerra i guerra per victòria militar.²⁹ Ara s'ha refet Lituània; és a dir, gràcies a Stalin, Lituània és la que és, així de cru. És la que és, ja que sinó seria més escarransida, i la part oriental que va perdre Polònia després de l'any 1945, que la van engegar cap a occident, eren parts que no eren poloneses més que minoritàriament –hi havia alguna ciutat, hi havia una part de la població– i per tant eren terres lituanes, bielorrusses i ucraïneses. Per tant, aquestes tres repúbliques van fer una gran cerimònia als seus parlaments de rebre les terres irredentes que els polonesos havien tingut entre el 1919 i el 1939. Llavors la línia que més o menys varen dibuixar Ribbentrop i Stalin, o Ribbentrop i

27. Enric Lluch es refereix a una treva que havia de començar el 10 de juny de 1994, l'endemà de la conferència que va impartir a la Societat Catalana de Geografia.

28. Enric Lluch fa referència al pacte de no agressió que el 23 d'agost de 1939 van signar els ministres d'exterior d'Alemanya i la Unió Soviètica, respectivament Joachim Von Ribbentrop (1893-1946) i Viatxeslav Mólotov (1890-1986). Hi ha una àmplia bibliografia sobre la Segona Guerra Mundial, així que només faré referència al capítol d'Ismael Saz (2005) "La Segunda Guerra Mundial" que apareix en el llibre editat per Jordi Casassas titulat *La construcción del presente. El mundo desde 1848 hasta nuestros días* i publicat per l'editorial Ariel (p. 319-353, especialment les p. 333-335, on s'explica el pacte Ribbentrop-Mólotov i les seves conseqüències).

29. Pel que fa als països bàltics, és interessant consultar textos antics com l'editat pel *Centre Européen de la Dotation Carnegie* el 1934 amb el títol *Les problèmes de la Baltique* com textos contemporanis a la conferència d'Enric Lluch com el d'Anatoli Baranovski (1994) "Política étnica de los estados bálticos independientes" publicat en el número 11 dels *Cuadernos del Este* de l'Institut de Europa Oriental de la Universidad Complutense de Madrid. Pel que fa als canvis dels límits fronterers de Lituània pot ser útil consultar les pàgines 62-66 del llibre d'André Sellier i Jean Sellier (1992) *Atlas des peuples d'Europe centrale*, París: La Découverte.

Mólotov, és la línia Curzon –del general britànic que havia dit allà on li semblava que s'acabaven els polonesos.³⁰

Bé, tornant una miqueta cap a la qüestió de Iugoslàvia, ve el moment diguéssim, d'aquesta enfonsada. No es va fer res per sostenir la Unió Soviètica; s'ha aguantat de miracle, el que s'ha aguantat. Jo espero que no peti, però no hem fet res el europeus, no hem fet res perquè no peti, res, i en el cas de Iugoslàvia, doncs sembla que hi havia dos camins. Un, segurament, el militar si la Sra. Thatcher³¹ hagués continuat governant a Londres. És a dir, a la primera vegada, quan els serbis prenen l'autonomia a Kosovo i a la Voivodina també li prenen l'autonomia, i els serbis diuen que “a casa nostra fem el que volem, treiem l'autonomia”, tothom va callar i allà hi ha un altre conflicte que no esclata. Perquè els albanesos d'Albània i els albanesos de Kosovo han tingut aquesta actitud de la resistència passiva. Fan unes escoles paralel·les, unes farmàcies paralel·les, uns hospitals paral·lels, perquè els altres els ho neguen tot.

Aleshores allà hi havia dues possibilitats: una entrar-hi amb la guerra i l'altra posar pau com una policia. Però el dret d'ingerència per defensar els drets humans s'ha de defensar: aquella història de no ingerència en els afers interns dels estats és una cosa macabra que hem hagut de sofrir nosaltres fins que jo tenia 50 anys, i que ara que ja en tinc 66, doncs per sort s'escapa del mapa-mundi, no? El que passa que es practica massa poc, no? O bé la ingerència militar-militar amb tota la força que faci falta, o bé, diguem-ne, una obertura d'unes converses àmplies i incorporar aquesta Iugoslàvia al Mercat Comú amb una transició i amb uns pactes.

Perquè aquesta segona possibilitat era molt plausible, perquè Iugoslàvia era una economia molt més oberta, no era com l'economia de Romania, no era com Ceaușescu.³² Josip Broz Tito ja era mort, i a Iugoslàvia havia una presidència rotatòria.³³ Amb aquesta situació no es va prendre cap de les dues solucions, es va fer com una cosa intermèdia, que és l'ultimatum mai no complet. Aquella cosa, diguéssim, de trinxeraire, de pinxo de taverna: “això m'ho direu al carrer, a veure si m'ho dieu al carrer”. L'altre surt al carrer i tu et quedes a dintre i, és clar, no passa res.

30. George Nathaniel Curzon (1859-1925) va ser un important polític del Regne Unit: virrei a l'Índia (1899-1905) i secretari del Foreign Office (1919-1924) entre molts altres càrrecs. Va participar en les discussions sobre els límits fronterers després de la Guerra Europea de 1914-1918 i la Línia Curzon es va convertir aproximadament en la frontera entre Polònia i la Unió Soviètica (vegeu Bernard Barbier (1992). “La frontière orientale de la Pologne”. *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm. 33-34, p. 97-102).

31. Margaret Thatcher (1925-2013) va ser primera ministra del Regne Unit entre 1979 i 1990. Coneguda com la “Dama de Ferro” per la seva opció política neoliberal extremada així com per la seva actuació durant la guerra de les Malvines entre Argentina i el Regne Unit el 1982. Enric Lluch va fer el supòsit que si hagués continuat sent la primera ministra en comptes de John Major (1943), que ho va ser entre 1990 i 1997, s'hauria pres el camí de la intervenció militar –la guerra.

32. Nicolae Ceaușescu (1918-1989) va ser president de Romania (1967-1989). Sobre aquest polític cal consultar el llibre de Francesc Veiga citat a la bibliografia d'Enric Lluch, especialment les pàgines 57-95 del capítol titulat “Dues realitats. Crisi i caiguda del model romanès i de l'antimodel búlgar, 1969-1989”.

33. Per aquest període cal consultar el llibre de Francesc Veiga citat a la bibliografia d'Enric Lluch, especialment les pàgines 112-131, on s'explica el final de la República Socialista Federativa de Iugoslàvia.

Doncs això és el que han fet els europeus occidentals a Iugoslàvia. L'ONU no ho ha sabut fer; l'OTAN es queixa que l'ONU no l'hi deixa fer, i tot plegat dóna lloc a la situació que nosaltres coneixem.

Quines perspectives hi ha de cara al futur? Perquè penso que hauríem d'acabar, i també penso que potser amb el Sr. Biete i el Sr. Mendizàbal almenys tinc dues persones que volien saber les meves consideracions. En aquest cas és clar: el camí que s'enceta ara amb l'acord entre els croats de Bòsnia i els musulmani o musulms de Bòsnia, que han fet una federació, perquè a Bòsnia hi ha una mena de govern croat de Bòsnia, una mena de govern musulmà de Bòsnia i una federació d'ells dos, així com hi ha un govern de Sèrbia i un govern de Montenegro i una federació que es diu Iugoslàvia, amb aquest nom. Però llavors, els serbis de Bòsnia què faran? Què passarà? S'arribarà a un acord? Esborraran la història després del que ha passat?

Es pot fer alguna cosa com posar una pau duradora, en què, amb independència de cada país, en el cas de Bòsnia, l'abús en dret internacional és total. Bòsnia és reconeguda per les Nacions Unides com un estat sobirà independent, i no només no se l'ajuda (perquè les Nacions Unides es funden a San Francisco quan s'acaba la guerra de 1939-1945 per defensar-se entre els que han guanyat –amb el Brasil que s'apunta a última hora) sinó que es parla de Nacions Unides perquè si algú ataca algú, cal defensar-lo, per no fer com la Societat de Nacions, que quan ve Etiòpia no diuen res, quan ve la República Espanyola no diuen res; a la guerra de 1936-1939 els alemanys, els italians hi envien tropes regulars, bombardegen des de Palma, bombardegen Barcelona i la Societat de Nacions no diu res; inventen, això sí, un Comitè de No Intervenció, un procés molt paral·lel al que s'ha muntat a Iugoslàvia.

Aleshores, certament, què passarà? Aquests estats són molt viables, poc viables? Aquesta hostilitat desapareixerà? Quines bases, quins fonaments té? El fonament principal és: s'han acabat les ideologies, s'ha acabat el socialisme, s'ha acabat el cooperativisme, s'ha acabat allò del Tito tot i que aquesta setmana he vist una fotografia als diaris, com potser alguns de vosaltres haureu vist també, una xicota, una senyora, jove, relativament jove, a Sarajevo, fent un petó a la estàtua d'en Tito i donant un ram de flors, el dia que es commemora l'aniversari de Tito. És a dir, que encara hi ha a Bòsnia, a Sarajevo, en aquests llocs que estan soffrint la guerra dels serbis, encara hi ha gent que veuen que aquell model de Tito, en el punt de vista nacional, *nacionalitari*, no era tan dolent. En els registres de població es preguntava entre quines nacions i nacionalitats la gent s'identificava: no, no *nacionalidades y regiones*, no, entre nacions i nacionalitats. I els ho preguntaven i aquí tinc si volen la llista de les coses que arribava a declarar la gent, com per exemple els gitanos: doncs es declaraven gitanos. I alguns es declaraven iugoslaus, especialment els musulmans, fins que els van deixar posar musulmà com a ètnia, perquè és clar, aquell és el país, ja ho sabeu, d'una república federal, dues províncies autònomes, tres religions: l'ortodoxa grega, la catòlica i la musulmana.

Aleshores, es pot recompondre aquest puzzle? De quina manera? Com països independents ficats directament a l'ONU, que ja hi són excepte el cas de Iugoslàvia que està penalitzada per la seva actitud i pel bloqueig a què està sotmesa?

I com entraran al Mercat Comú? Peça per peça? Un per un?

Bé, no he volgut entrar de si els alemanys, de si els italians, de si... bé, perdó, amb els italians sí que m'hi he posat, però la relació dels francesos i Sèrbia, aquesta història és molt complicada... Un article de fa pocs dies deia alguna cosa com: no hi ha petroli... i deia com que a Bòsnia no hi ha petroli, doncs no hem repetit el que s'havia fet a Kuwait,³⁴ perquè Bòsnia té el mateix dret de Kuwait que la defensin i molt més el dret que es pugui armar ella mateixa, i defensar-se ella mateixa. Però com ja sabeu, li són negats aquets drets.

No penso que ningú de nosaltres ni ningú altre potser sàpiga com derivarà aquest procés. El president Clinton,³⁵ el nostre president principal, a l'Assemblea Nacional francesa, abans d'ahir, va dir que hem de fer una obertura cap a l'Europa de l'est, perquè hem d'incorporar-los al nostre mercat, els hem d'incorporar a la nostra democràcia i els hem de procurar seguretat, aliats a la seguretat. Això és veritat, tant de bo que això s'hagués pogut fer, però per arribar aquí es necessita una condició prèvia que és la pau. Però no hi ha pau, ni democràcia ni seguretat, ni comerç ni res, només que sofriment, llàgrimes i penalitats.

Aquesta seria doncs la incògnita fins demà a les dotze. Tant de bo que s'obris un procés d'armistici llarg, que no desitgen els musulmans, perquè diuen que si es fa un armistici molt llarg, això vol dir que es consoliden les zones que ha ocupat aquesta república sèrbia de Karadžić, aquesta república sèrbia de Pale,³⁶ de la ciutat de Pale, que és la l'autoconstituïda república i més o menys aliada amb Milošević, el president de la república sèrbia independent, i que seria, diguéssim, el principal factor de tot aquest mal, a partir d'un informe de l'Acadèmia de Ciències de Sèrbia –que, per cert, en alguns anys³⁷ havia presidit el senyor Jovan Cvijić– en què es preveia això de, no amb el nom de neteja ètnica, però si de compactar les poblacions per poder establir fronteres –quan en aquell territori no es podien fer fronteres–, i només se n'hi podran fer a base de molt mal i molt de dolor, com va passar entre grecs i turcs després de la Primera Guerra Mundial,³⁸ i altres situacions de desplaçament de població,

34. Saddam Hussein (1937-2006), president d'Irak entre 1979 i 2003, va decretar la invasió de Kuwait el 1990. La Primera Guerra del Golf va acabar a inicis de 1991, quan una coalició de 34 estats comandada per Estats Units d'Amèrica va derrotar l'exèrcit iraquí.

35. Bill Clinton (1943) va ser president dels Estats Units d'Amèrica entre 1993 i 2001.

36. Sobre la República de Pale –Republika Srpska– es pot consultar Francisco Veiga (2011) *La fàbrica de las fronteras. Guerras de secesión yugoslavas 1991-2001*. Madrid: Alianza Editorial.

37. Jovan Cvijić va ser president de l'Acadèmia entre 1921 i 1927.

38. Sobre el conflicte entre Grècia i Turquia després de la Primera Guerra Mundial que té el Tractat de Sévres (1920) i el de Lausanna (1923) com dates importants, va suposar que prop de 1.100.000 grecs que vivien a Turquia anessin a Grècia i que prop de 400.000 turcs que vivien a Grècia anessin a Turquia. Vegeu W.A Heurtley, H.C.

com els alemanys expulsats de les seves terres de Silèsia, Pomerània, en acabar la Segona Guerra Mundial i desplaçats cap a l'Alemanya Occidental.³⁹

Moltes gràcies per la vostra atenció, estudeieu-vos la bibliografia. En el dossier hi ha un quadre ple de numerets i un mapa.⁴⁰ Aquests numerets només hi són per una cosa: perquè es vegi la complexitat de la composició nacional de tots els països de l'Europa Oriental, que fa molt difícil l'aplicació de principis simples de "fins aquí arriba això i a partir d'aquí comença allò". I faria com desitjable certes formes de federalisme, però sembla que històricament estan fracassant.

Mentre a l'Europa Occidental estem fent una operació que se'n podria dir federalista, ja que els Estats-Nació perden força, cap avall a base de regions autònomes, *länder*, etc. i cap amunt a base de la Unió Europea, aquesta en què ara entraran tres o quatre països més,⁴¹ això de l'Europa Oriental no passa sinó al contrari: el federalisme soviètic s'ha desfet, el federalisme iugoslau s'ha desfet i això fa pensar que potser ha passat el temps d'aquell pacte sinalagmàtic del Pi i Margall,⁴² o del meu mestre de paper –de paper de lectura–, que és el senyor Antoni Rovira i Virgili.⁴³ Jo sóc un... per fortuna el meu pare tenia la col·lecció de la *Revista de Catalunya* i a la meva adolescència, als 12, 13 o 14 anys ho llegia tot, doncs vaig llegir tota la *Revista de Catalunya*, per tant em vaig empapar molt del Rovira i Virgili, que ja sabem que era un deixeble, també de paper, del Francisco, o Francesc, Pi i Margall.

Moltes gràcies.

Darby, C.W. Crawley i C.M. Woodhouse (1969) *Breve historia de Grecia*, Madrid Espasa-Calpe (Colección Austral 1.417), especialment les pàgines 149-162; Richard Clogg (1998) *Historia de Grecia*, Cambridge (UK): Cambridge University Press, especialment les pàgines 94-108; i, sobretot, el llibre d'història contemporània d'Isabel de Cabo Ramon (2005) *Turquia, Grecia y Chipre. Historia del Mediterráneo oriental Barcelona: Universitat de Barcelona*. També pot ser útil de consultar Dina Vaiou (2002) "Milestones in the urban history of Athens". *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm. 53-54, p. 209-226, on es tracta, entre d'altres coses, de com els refugiats grecs van instal·lar-se a Atenes.

39. Pel que fa als canvis dels límits fronterers d'Alemanya al final de la Segona Guerra Mundial pot ser útil consultar les pàgines 81-117 del llibre d'André Sellier i Jean Sellier (1992) *Atlas des peuples d'Europe centrale*, París: La Découverte, on s'expliquen els casos de Polònia, Txèquia i Eslovàquia.

40. És la taula que es reproduceix del dossier.

41. Àustria, Finlàndia i Suècia es van incorporar a la Unió Europea el 1995.

42. El polític federalista Francesc Pi i Margall (1824-1901) ha estat àmpliament estudiat i és impossible en una única nota a peu de pàgina explicar la seva vida i obra. Sobre el federalisme a Espanya i el paper de Pi i Margall recomano de llegir el capítol 3 titulat "El fracaso de los planteamientos federales" de Francesc Nadal (1987). *Burgueses, buròcratas y territorio. La política territorial en la España del siglo XIX* (pàgines 55-91)

43. En referència a la nota anterior, es pot dir el mateix del polític i intel·lectual Antoni Rovira i Virgili (1882-1949). Josep Oliveras Samitier, actual president de la Societat Catalana de Geografia, ha treballat sobre Antoni Rovira i Virgili; un dels seus textos és "Antoni Rovira i Virgili i la divisió territorial de Catalunya" publicat el 1999 a la *Revista de Catalunya*, núm. 144, p. 50-72.

Figura 6. El dossier que distribuí Enric Lluch als assistents a la seva conferència

Societat Catalana de Geografia
Filial de l'Institut d'Estudis Catalans
Carrer del Carme, 47
Tel. (93) 318 55 16
Fax (93) 412 29 94
08001 Barcelona

Curs 1993-94: Països, regions i fronteres en un món canviant
Enric Lluch i Martín
"Els pobles iugoslaus" *Fig. 1*
Dijous, 8 juny 1994
a les 19h 30'

Recomanacions per a lectura i estudi

1. Quatre treballs d'un clàssic de la geografia:
CVIJIĆ, Jovan: "Remarques sur l'ethnographie de la Macédonie", *Annales de Géographie*, vol. 15 (1906), pàg. 115-132 i 249-266.
ÍDEM: "The zones of civilization of the Balkan peninsula", *Geographical Review*, vol. 5 (1918), pàg. 470-482.
ÍDEM: "The geographic distribution of the Balkan peoples", *Geographical Review*, vol. 5 (1918), pàg. 345-361
ÍDEM: *La Peninsule Balkanique. Géographie humaine*. París, Armand Colin, 1918. VIII + 528 pàg. + 9 mapes fora text (a part de 31 mapes i croquis dins el text)
Ubicació: els tres articles són consultables a la Biblioteca de Lletres de Bellaterra; del llibre n'hi ha dos exemplars a la Biblioteca de Catalunya, de quan la dirigia Jordi Rubió.
2. Una dura crítica de la participació de Cvijić en la legitimació del mapa de la Iugoslàvia post-1918:
TAYLOR, Peter J.: *Political Geography. World economy, nation states and locality*. London, Longman, 1985. 238 pàg. Vegeu-hi: "National determinism: Jovan Cvijić's language maps of Macedonia", pàg. 133-136; a la pàgina 135, mapes de 1906, 1909, 1913, 1918, extrets de H.R. Wilkinson, *Maps and Politics: A review of the ethnographic cartography of Macedonia*, L'pool, Liverpool University Press, 1951 (73 mapes de 1730 a 1946)
3. Tres productes excel·lents en aquests anys de torbació:
GARDE, Paul: *Vie et mort de la Yougoslavie*. París, Fayard, 1992 (març). 444 pàg. (P. Garde, Avinyó, 1926, prof.emèrit Univ. Provença, filologia eslava)
GLENNY, Misha: *The fall of Yugoslavia. The Third Balkan War*. Harmondsworth, Middlesex, 1992 (juny), Penguin Books. 194 pàg.
(M. Glenny, corresponsal d'Europa central a Viena, primer per a *The Guardian*, ara per a la BBC, parla serbo-croat).
- VEIGA, Francesc: *Els Balcans. La desfeta d'un somni. 1945-1991*. Vic, EUMO Editorial, 1993 (novembre). 182 pàg. En un "Epileg" l'obra arriba als inicis de 1993.
(Fc. Veiga és professor d'Història contemporània a Bellaterra; especialista en els països balcànics i danubians, paral romanès)

... / ...

En Lluch Societat Catalana de Geografia 8 juny 1994 pàg. 2

4. Dos atles:

BERTIĆ, Ivan (dir. i redactor) et alii: Veliki geografski atlas Jugoslavie. Zagreb, Sveučilišna naklada Liber (SNL), 1987. VIII + 30 fulls + 272 pàg. Mapes corogràfics i mapes temàtics, excel·lents. Textos abundosos i pertinents, en llengua croato-sèrbia:

SELLIER, André & SELLIER, Jean: Atlas des peuples d'Europe centrale. París, La Découverte, 1991. 192 pàg. Tracta de l'Europa mitjana (a mig camí entre l'Atlèntic i els Urals), des dels finesos als grecs seguint el meridià. Vegeu-hi "les peuples de Yougoslavie", a les pàgines 143-166. Mapes per a cada poble i per al conjunt iugoslau pre-1991.

5. El marc històric des d'un observatori occità (i francès), en l'assignatura:

LAFONT, Robert: Nosaltres, el poble europeu. Compendi de la Història de la casa comuna destinat als seus vells i nous habitants. Barcelona, Edicions 62, 1991 (gener). Datat a Florència, Montpeller, Viena, desembre 1987-desembre 1989, aixeca acta final que a l'Europa de l'Oest "s'acaba l'Estat-Nació" i que a l'Europa de l'Est "s'esfondren les muralles", però òbviamment no entra en l'URSS post-Gorbi ni en el conflicte iugoslau. R. Lafont, sempre present a Cat. (Nîmes, 1923) fou

6. Escrits sobre la vida i l'obra de Jovan Cvijić:

professor a la Universitat de Montpeller.
FREEMAN, T.W.: The geographer's craft. Manchester, Manchester University Press, 1967. 204 pàg. Vegeu-hi el cap. 4 "Jovan Cvijić, a reluctant political geographer" (pàg. 72-100).

VASOVIĆ, Milorad: "Jovan Cvijić 1865-1927", Geographers. Biobibliographical Studies, vol. 4, 19 , pàg. 25-32.

Minories ètniques principals d'Europa oriental

1.- Polonesos	11.- Turcs
2.- Russos	12.- Musulmans (bosniacs)
3.- Alemanys	13.- Carelians
4.- Hongaresos	14.- Macedonis
5.- Albanesos	15.- Greca
6.- Serbis	
7.- Gagaúsos	B.-H.- Bòsnia-Herzegovina
8.- Búlgars	L.- Luxemburg
9.- Romanesos	M.- Malta
10.- Ucraïnesos	X.- Xipre

Enric Lluch Societat Catalana de Geografia 8 juny 1994 pàg. 4
Grups ètnics principals dels països d'Europa central i oriental

Albània			Moldàvia		
Albanesos	3.000.000	(93,1%)	Moldaus (romanesos)	2.791.000	(64,3%)*
Gitanos	80.000	(2,5%)	Ucraïnesos	561.000	(14,2%)
Greco	75.000	(2,4%)	Russos	550.000	(12,9%)*
Bielorússia			Gagauzes	138.000	(3,5%)
Bielorussos	7.895.000	(77,4%)*	Búlgars	81.000	(2%)
Russos	1.336.000	(13,1%)*	Jueus	80.000	(2%)
Polonesos	403.000	(4,2%)	Polònia		
Ucraïnesos	231.000	(2,4%)	Polonesos	35.000.000	(95%)
Jueus	135.000	(1,4%)	Alemanys	500.000	(1,5%)
Bòsnia-Herzegovina			Ucraïnesos	350.000	(1%)
Musulmans (bosniacs)	1.629.000	(39,5%)	Bielorussos	150.000	(0,4%)
Serbis (i montenegr.)	1.335.000	(32,4%)	Calxubis	150.000	(0,4%)
Croats	758.000	(18,4%)	Gitanos	70.000	(0,2%)
(a Bòsnia-Herzegovina el cens detecta uns 325.000 «iugoslavs» [un 7,9%])			Romania		
Bulgària			Romanesos	21.000.000	(84%)
Búlgars	7.500.000	(82,5%)	Hongaresos	1.700.000	(9%)
Turcs	850.000	(9%)	Gitanos	78.000	(3,4%)
Gitanos	450.000	(5%)	Alemanys	400.000	(2%)
Macedonis	250.000	(2,8%)	Ucraïnesos	80.000	(0,3%)
Croàcia			Rússia		
Croats	3.455.000	(75,1%)	Russos	119.825.000	(81,3%)*
Serbis (i montenegr.)	542.000	(11,8%)	Tàrtars	5.022.000	(3,7%)
(a Croàcia el cens detecta uns 380.000 «iugoslavs» [un 8,2%])			Ucraïnesos	3.658.000	(2,7%)
Eslovènia			Txetxibros	1.690.000	(1,2%)
Eslovens	1.794.000	(90,5%)	Pobles del Daguestan	1.402.000	(1%)
Croats	59.000	(3%)	Balkirs	1.291.000	(0,9%)
Serbis (i montenegr.)	47.000	(2,4%)	Mordvans	1.111.000	(0,8%)
(a Eslovènia el cens detecta uns 25.000 «iugoslavs» [un 1,4%])			Bielorussos	1.052.000	(0,8%)
Estònia			Alemanys	791.000	(0,6%)
Estonians	941.000	(81,2%)*	Txetxens	712.000	(0,5%)
Russos	464.000	(30,2%)*	Jueus	352.000	(0,3%)
Ucraïnesos	36.000	(2,5%)	Buriats	688.000	(0,5%)
Bielorussos	23.000	(1,6%)	Txeremissos (marí)	600.000	(0,4%)
Finesos	18.000	(1,2%)	Kazakhs	518.000	(0,4%)
Hongria			Armenis	385.000	(0,3%)
Hongaresos	10.100.000	(95%)	Osets	352.000	(0,3%)
Gitanos	400.000	(3,8%)	Buriats	350.000	(0,3%)
Jueus	80.000	(0,8%)	Iscuts	327.000	(0,2%)
Letònia			Komí (ziríans)	320.000	(0,2%)
Letons	1.389.000	(51,8%)*	Kabardins	319.000	(0,2%)
Russos	906.000	(33,8%)*	Sèrbia (amb Montenegro)		
Bielorussos	112.000	(4,5%)	Serbis (i montenegr.)	6.734.000	(68%)
Ucraïnesos	87.000	(2,7%)	Albanesos	1.338.000	(13,5%)
Polonesos	63.000	(2,5%)	Hongaresos	400.000	(4%)
Lituans	38.000	(1,5%)	Musulmans	293.000	(3%)
Jueus	28.000	(1,1%)	Croats	156.000	(1,8%)
Lituània			Eslovacs	70.000	(0,8%)
Lituans	2.924.000	(79,8%)*	(a Sèrbia i Montenegro el cens detecta uns 472.000 «iugoslavs» [un 4,8%])		
Russos	345.000	(9,4%)*	Txecoslovàquia		
Polonesos	247.000	(7,3%)	Txecs	10.000.000	(63,8%)
Bielorussos	58.000	(1,7%)	Eslovacs	4.850.000	(31%)
Macedònia			Hongaresos	600.000	(3,8%)
Macedonis	1.350.000	(87%)	Gitanos	410.000	(2,7%)
Albanesos	400.000	(19,8%)	Alemanys	60.000	(0,4%)
Turcs	86.000	(5%)	Polonesos	60.000	(0,4%)
Serbis (i montenegr.)	52.000	(2,6%)	Ucraïna		
Musulmans	42.000	(2,1%)	Ucraïnesos	37.382.000	(72,3%)*
			Russos	11.322.000	(21,9%)*
			Jueus	654.000	(1,3%)
			Romanesos (i moldaus)	418.000	(0,8%)
			Bielorussos	408.000	(0,8%)
			Polonesos	258.000	(0,5%)
			Búlgars	238.000	(0,5%)
			Hongaresos	184.000	(0,3%)
			Grecs	104.000	(0,2%)
			Tàrtars	91.000	(0,2%)

Font: censos soviètics de 1989(*) i 1979; cens iugoslau de 1981; estimacions diverses.